

Заключення

Сравнивая в целом Кондрашевский и Кременской участки левобережной поймы Северского Донца с точки зрения их пригодности для обитания выхухоли, необходимо учитывать их общие свойства и различия.

На обоих участках — богатая кормовая база, хорошие защитные условия, подверженность зимним паводкам, сочетающимся с ледоставом, современное отсутствие выхухоли. Различие состоит в том, что в Кондрашевском участке мало водоемов, и они разобщены. В Кременском участке на протяжении десятков километров поймы расположены многочисленные водоемы, соединенные ериками. Для выхухоли подобные системы стариц, богатых кормом и хорошо защищенных, несомненно, благоприятны.

Кременской участок, безусловно, во много раз более соответствует требованиям, предъявляемым к территории для организации заповедника по охране выхухоли. Возможности естественного расселения выхухоли малы, но все же большие для Кременского участка, поскольку все опросные данные говорят о наличии некоторого числа выхухоли по левым притокам Донца: рекам Жеребец и Красная (Жеребец впадает в Донец выше Серебрянского лесн-ва, а Красная — в пределах Комсомольского лесн-ва). Если же иметь в виду искусственное расселение выхухоли, то такое мероприятие может быть целесообразным только для Кременского участка.

При организации заповедника в Кременском участке целесообразно сначала выпустить в водоемы речных бобров, организовать охрану территории (ликвидировать лов рыбы ставными снастями) и года через 3–4 после этого завести выхухоль. Ни в коем случае в Кременской лесхоз, как и вообще в пойму Донца, не следует выпускать ондатру, которая может стать причиной окончательного исчезновения выхухоли из бассейна этой реки.

Существующие в Кременском участке дачи, пансионат и турбаза, на наш взгляд, применительно к выхухоли — мало существенны. Более существенна хозяйственная деятельность лесхоза, в частности массовый отлов рыбы ставными снастями. Эту сторону деятельности в случае организации выхухолевого заповедника на Кременских водоемах придется прекратить. Хотя Кременской участок, несомненно, более подходит для организации выхухолевого заповедника, ликвидировать Кондрашевский заповедник едва ли целесообразно. Его следует беречь как хорошо сохранившийся природный комплекс лесной поймы Северского Донца.

проф. Л. Шапошников, доц. Ю. Дьяков [сентябрь 1970]

Desmana moschata в бассейні Сіверського Дінця
Київ: Українське теріологічне товариство, 2002

Бібліографія щодо хохулі в Україні

Анотація до списку публікацій

В цьому розділі наводиться бібліографічна добірка, яка включає як цитовані у тексті праці, так і інші публікації, в яких розглянуто українські популяції хохулі та вид загалом. До бібліографії включено також цитовані в тексті таксономічні праці і публікації щодо біології та поширення хохулі в інших суміжних з Україною регіонах.

Головними зведеннями є серія спеціальних «хохулевих» монографій: Л. Шапошнікова «Выхухоль» [1933], Г. Скребицького «Выхухоль» [1945], Л. Бородіна «Русская выхухоль» [1963], І. Барабаш-Нікіфорова «Русская выхухоль» [1968], Г. Хахіна та А. Іванова «Выхухоль» [1990]. Описи роду наведено в численних фауністичних і систематичних оглядах, у т. ч. А. Гурєєва «Насекомоядные СССР» [1979] та В. Топачевського «Викопні хохулі...» [1962]. Українські популяції описано у зведеннях О. Мигуліна «Звірі УРСР» [1938], В. Абеленцева та І. Підоплічки «Фауна України» [1956], оглядах І. Підоплічко [1951], І. Сокура [1960, 1961], О. Корнеєва [1965].

Серед повновагомих статей необхідно назвати публікації М. Шарлеманя [1936] та М. Селєзньова [1936], які містять хоча і давню, проте важливу інформацію про вид на території України. Із сучасних праць важливо відмітити аналіз знахідок хохулі на Сеймі І. Мерзлікіна [1998]. Інші наведені тут праці є оглядовими [Хахін, 1984; Крижанівський, 1994; Загороднюк, 1999] або присвячені оцінкам угідь [Байдак, 2001; Скоробогатів, 2002].

Аналіз бібліографії дозволяє відмітити доволі негативну тенденцію: максимум публікацій з новими даними про хохулю в Україні випадає на 1928–1938 роки, потому публікації стають рідкісними і все більше оглядовими, звичайно оглядами фауни України загалом [Підоплічко, 1951; Абеленцев, Підоплічко, 1956; Сокур, 1960–1961; Корнеєв, 1965]. Потім вид згадують лише в нарисах до «Червоних книг» та їм подібних видань («Ссавці України під охороною Бернської конвенції»), і про фактичні знахідки виду в Україні свідчать лише повідомлення В. Сердюка та І. Мерзлікіна (1978–1998) про формування нової популяції хохулі на Сеймі.

Абеленцев В. І., Підоплічко І. Г. Ряд Комахоїдні — Insectivora // Підоплічко І. Г. (ред.). Фауна України. — Київ: Видавництво АН УРСР, 1956. — Том 1, випуск 1. — С. 70–228. — (Нарис «Рід вухухіль — *Desmana*»: С. 120–139).

Аверін В. Г. Сучасне поширення хохулі (*Myogale moschata*) на Україні // Охорона пам'яток природи на Україні. — Харків, 1927. — 36. 1. — (Цит. за: Мигулін, 1938).

Байдак О. Зоологический аспект биологии из истории распространения вухухоли (*Desmana moschata*) на Украине // Актуальні питання вивчення і збереження біологічного різноманіття (Мат-ли студ. конф.). — Київ, 2001. — С. 41–42.

Барабаш-Никифоров И. И. О вагильности вухухоли в связи с вопросом об ее ареале // Зоологический журнал. — 1945. — Том 24, выпуск 6. — С. 367–383.

Барабаш-Никифоров И. И. К вопросу о расширении на запад ареала распространения вухухоли (*Desmana moschata* L.) // Наукові записки науково-дослідної кафедри біології при Дніпропетровському Інституті народної освіти. — Дніпропетровськ, 1929. — (Цит. за: Мигулін, 1938).

Барабаш-Никифоров И. И. Русская вухухоль. — Воронеж: Центрально-Черноземное книжное изд-во, 1968. — 63 с.

Барабаш-Никифоров И. И., Крассовский В. П. Очерк биологии вухухоли Хоперской популяции и дальнейшие задачи изучения // Труды Хоперского государственного заповедника. — Воронеж, 1971. — Выпуск 6. — С. 5–15.

Барабаш-Никифоров И. И., Шапошников Л. В. Проблемы сохранения русской вухухоли // Редкие млекопитающие фауны СССР / Под ред. В. Е. Соколова. — Москва: Наука, 1976. — С. 20–27.

Бородин Л. П. Русская вухухоль. — Саранск: Мордовское книжное изд-во, 1963. — 303 с.

Борозенець В. О., Тихонюк П. С. Заповідна Луганщина. — Луганськ: ВАТ “ЛОД”, 2000. — 94 с.

Вальх Б. С. Вухухоль в Сребрянском лесном массиве Артемовского округа // Український мисливець та рибалка. — Харків, 1928. — № 4. — С. 19–21.

Грищенко В. Н. Проведение опросов населения для сбора фаунистической информации // Обліки птахів: підходи, методики, результати / За ред. А. І. Гузія та А. А. Бокотєя. — Львів–Київ, 1997. — С. 72–75.

Гуреев А. А. Насекомоядные (Mammalia, Insectivora). — Ленинград: Наука, 1979. — 501 с. — (Фауна СССР; Том 3: Млекопитающие. Выпуск 2).

Гуреев А. А. Отряд Insectivora Bowdich, 1821 — насекомоядные // Каталог млекопитающих СССР (плиоцен — современность) / Под ред. И. М. Громова, Г. И. Барановой. — Ленинград: Наука, 1981. — С. 7–30.

Дмитриев А. В. О вухухоли обыкновенной в Чувашской ССР // Первое Всесоюзное совещание по биологии насекомоядных млекопитающих (Новосибирск, 1992). — Москва, 1992. — С. 40–41.

Емельянова Л. Г., Назырова Р. И. Кадастрово-справочная карта распространения русской вухухоли (*Desmana moschata*) // Редкие виды млекопитающих России и сопредельных территорий: Тезисы международного совещания (Москва, 9–11 апреля 1997 г.). — Москва, 1997. — [N.V.].

Загороднюк І. В. Ключі до визначення вищих таксонів звірів фауни України і сусідніх регіонів та принципи їх побудови // Вестник зоологии. — 1998. — Том 32, № 1–2. — С. 126–150.

Загороднюк І. «Бернські» види комахоїдів у Червоній книзі України. Хохуля // Ссавці України під охороною Бернської конвенції / За ред. І. В. Загороднюка. — Київ, 1999. — С. 20–22. — (Праці Теріологічної Школи, випуск 2).

Закон України Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2000, № 47. — С. 405.

Золотарев А. А. Некоторые итоги охраны вухухоли в Хоперском заповеднике // Природные ресурсы заповедных территорий. — Воронеж, 1986. — С. 33–35.

Иванов А. А., Учитель В. И., Онуфреня А. С. и др. Вухухоль в Курганской области // Первое Всесоюзное совещание по биологии насекомоядных млекопитающих (Новосибирск, 1992). — Москва, 1992. — С. 60–62.

Карабаш А. Д. Работа в хохулевом хозяйстве // Український мисливець та рибалка. — Харків, 1930. — № 4. — (Цит. за: Абеленцев, Підоплічко, 1956).

Карпов Н. А. К вопросу о длительном содержании вухухоли в неволе // Первое Всесоюзное совещание по биологии насекомоядных млекопитающих (Новосибирск, 1992). — Москва, 1992. — С. 78–79.

Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 рік). — Київ: Мінекобезпеки України, 1998. — 76 с.

Корнеев О. П. Ряд Комахоїдні. Insectivora // Корнеев О. П. Визначник звірів УРСР (Видання друге). — Київ: Радянська школа, 1965. — С. 14–44.

Крижанівський В. І. Хохуля звичайна // Червона книга України. Тваринний світ. — Київ: Українська енциклопедія, 1994. — С. 373.

Крыжановский В. И., Корнеев А. П. Млекопитающие // Редкие и исчезающие растения и животные Украины / Под ред. К. М. Сытника. — Киев: Наукова думка, 1988. — С. 202–228. — (Нарис «Хохуля» на с. 203–205).

Красовская С. А. О растительных кормах русских вухухолей // Зоологический журнал. — 1953. — Том 32, Вып. 3. — (Цит. за: Абеленцев, Підоплічко, 1956).

Кэрролл Р. Классификация позвоночных (Приложение) // Кэрролл Р. Палеонтология и эволюция позвоночных. — Перевод с английского. — Москва: Мир, 1993. — Том 3. — С. 169–233.

Лавров Н. П. Акклиматизация и реакклиматизация пушных зверей в СССР. — Москва, 1946. — (Цит. за: Абеленцев, Підоплічко, 1956).

Ломов А. А., Банникова А. А., Сипко Т. В., Долгов В. А. Использование рестриктазного анализа геномной ДНК для решения проблем систематики и филогении млекопитающих (на примере русской вухухоли и зубра) // Редкие виды млекопитающих России и сопредельных территорий / Под ред. А. А. Аристова. — Москва, 1998. — С. 204–216.

Лященко М. Хохуля на Старобільщині // Український мисливець та рибалка. — Харків, 1928. — № 43. — С. 2. — (Цит. за: Мигулін, 1938).

Мальгин В. М., Заславский Д. Л. Особенности кариотипов русской (*Desmana moschata*) и пиренейской (*Galemys pyrenaicus*) вухухолей в связи с вопросом о

- положении этих видов в семействе Talpidae (Mammalia, Insectivora) // Зоологический журнал. — 1986. — Том 65, Выпуск 9. — С. 1435–1437.
- Марченко Н. Ф.** Состояние локальной популяции русской выхухолы (*Desmana moschata*) на территории Хоперского заповедника // Редкие виды млекопитающих России и сопредельных территорий. — Москва, 1998. — С. 237–241.
- Мерзликин И. Р.** Предварительное сообщение о выхухолы (*Desmana moschata*) на территории Сумской области (Украина) // Научные труды Зоологического музея Одесского государственного университета. — Одесса, 1995. — Том 2. — С. 30–32. — (Мат-лы по изуч. животн. мира: фаунистика, экология, ист. исслед-й).
- Мерзликин И. Р.** О выхухолы (*Desmana moschata*) на территории Сумской области и её охране // Редкие виды млекопитающих России и сопредельных территорий / под ред. А. А. Аристова. — Москва, 1998. — С. 459–465.
- Мигулін О. О.** Звірі УРСР (матеріали до фауни). — Київ: Видавництво АН УРСР, 1938. — 426 с.
- Назырова Р. И.** Эколого-географический анализ ареала русской выхухолы (*Desmana moschata* L.) в связи с ее охраной // Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отдел биол. — 2001. — Том 106, Выпуск 6. — С. 14–24.
- Павлов М. П., Корсакова И. Б., Лавров Н. П.** Акклиматизация охотничье-промысловых зверей и птиц в СССР. — Киров, 1974. — 458 с.
- Пидопличко И. Г.** Выхухолы // Пидопличко И. Г. О ледниковом периоде. Выпуск 2. — Киев: Издательство АН Украинской ССР, 1951. — С. 186–190.
- Пидопличко И. Г.** О ледниковом периоде. Выпуск 3. — Киев: Издательство АН Украинской ССР, 1954. — С. 94–152.
- Селезньов М. Ю.** Поширення вихухолі на Україні та матеріали до її біології // Збірник праць Зоологічного музею. — Київ, 1936. — № 17. — С. 25–36.
- Сердюк В. Н.** Новые данные о распространении выхухолы на Украине // Вестник зоологии. — Киев, 1978. — № 2. — С. 79–80.
- Сердюк В. Н.** О скорости расселения выхухолы в Курской области // Ученые записки Курского государственного педагогического университета. — 1992. — Том 13, выпуск 106. — С. 200–209. — (Цит. за: Мерзликин, 1999).
- Сокур І. Т.** Ссавці фауни України та їх господарське значення. — Київ: Держучпед-видав, 1960. — 211 с.
- Сокур І. Т.** Акліматизація і розведення хутрових звірів на Україні. — Київ, 1961. — С. 37–42.
- Сокур І. Т.** Історичні зміни та використання фауни ссавців України. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. — 84 с.
- Скоробогатов Е. В.** Оценка Кременских озёр (пойма Северского Донца) как выхухольевых угодий // Вісник Луганського державного педагогічного університету. — 2002. — № 1. — С. 128–131. — (Теріологія в Україні 2001).
- Скоробогатов Е. В., Атемасов А. А.** Русская выхухоль на северо-востоке Украины // Геоэкологические и биоэкологические проблемы Северного Причерноморья (Материалы международной науч.-практ. конф. 28–30 марта 2001 г.). — Тирасполь, 2001. — С. 270–271.
- Скребицкий Г. А.** Выхухоль. — Москва, 1945. — 50 с.
- Топачевський В. О.** Викопні хохулі роду *Desmana* з неогенових та антропогенових відкладів Європейської частини СРСР // Викопні фауни України і суміжних територій. — Київ: Видавництво АН УРСР, 1962. — Випуск 1. — С. 5–90. — (Розділ «Деякі функціональні особливості будови черепа та скелета давньодніпровського вихухолы в світлі еволюції роду *Desmana* Guld.» — С. 40–45).
- Фисуненко О. П., Жадан В. И.** Природа Луганской области. — Луганск, 1994. — С. 144–158.
- Хахин Г. В.** Выхухоль — *Desmana moschata* Linnaeus, 1758 // Красная книга СССР. — Издание 2-е. — Москва: Лесная промышленность, 1984. — С. 12–13.
- Хахин Г. В., Иванов А. А.** Выхухоль. — Москва: Агропромиздат, 1990. — 191 с.
- Червона книга Української РСР / Під ред. К. М. Ситника.** — Київ: Наукова думка, 1980. — 504 с.
- Шапошников Л. В.** Выхухоль. — Москва, Ленинград, 1933. — 48 с.
- Шапошников Л. В., Дьяков Ю. В.** Отчет о результатах полевых работ в пойме Северского Донца Украинской экспедиции подкомиссии по выхухолы // Літопис природи Луганського заповідника НАН України. — Станично-Луганське, 1970. — С. 54–59. — (рукопис) [текст вміщено в цьому виданні вище].
- Шарлеман Н. В.** Новый для фауны бассейна Днепра зверь — выхухоль (*Desmana moschata*) // Украинский охотничий вестник. — 1925. — № 6. — С. 8.
- Шарлемань М. В.** Про поширення хохулі (*Desmana moschata*) в басейні Дніпра в зв'язку з геологічним минулим // Четвертинний період. — Київ, 1930. — № 1–2. — С. 169–175. — (Цит. за: Мигулін, 1938).
- Шарлемань М.** Выхухоль (*Desmana moschata* L.) в УСРР // Збірник праць Зоологічного музею. — Київ, 1936. — № 17. — С. 39–52.
- Штамм М. Г.** До відомостей про поширення хохулі (*Desmana moschata* L.) в басейні р. Дінця // Труды Донецької наукової експедиції. — Харків, 1930. — № 1. — (Цит. за: Абеленцев і Пидопличко, 1956).
- IUCN Red List Categories prepared by IUCN species survival commission.** — Gland: The World Conservation Union, 1994. — 21 p.
- Linnaeus C.** Systema naturae. Regnum animaliae. — London, 1956 (1758). — 823 p.
- McKenna M. C., Bell S. K.** Classification of mammals above species level. — New York: Columbia University Press, 1997. — P. I–XII + 1–631.
- Niethammer J., Krapp F. (eds.).** Handbuch der Säugetiere Europas. — Wiesbaden: AULA-Verlag, 1990. — Band 3/1 (Insektenfresser — Insectivora, Herrentiere — Primates). — 524 pp.
- [RDBEV] Red data book of European vertebrates.** — Strasbourg, 1997. — 154 p. — (Final draft for review: November 28, 1997).

Ігор Загороднюк

Подяка

Від імені авторів висловлюю нашу щирю подяку всім тим, хто своїми повсякденними турботами сприяв успішній реалізації проекту:

Володимиру Домашлінцю (Міністерство екології та природних ресурсів України), Маріеллі Кампес та Елен ван де Врюгт (Амбасада Королівства Нідерландів у Києві) за підтримку ідеї цього дослідження і його постійну організаційну та інформаційну підтримку,

Сергію Лиманському (заповідник «Крейдяна Флора»), Віктору Дьякову (Національний парк «Святі Гори»), Дмитру Пилипенку (Донецький еколого-натуралістичний центр) та всім згаданим у огляді респондентам за важливу інформацію про колишні знахідки хохулі на Дінці,

Володимиру Кузнецову (Луганська обласна санепідемстанція), Віталію Ветрову, Тетяні Соловійовій та Михайлу Колеснікову (Луганський педагогічний університет) за участь у експедиції по Дінцю,

Ярославові Петрушенку та Лені Годлевській (Інститут зоології НАНУ) за постійну допомогу на всіх етапах дослідження, від його планування до теренових досліджень, підготовці анкет та цього видання,

Оксані Безсмертній, Олексію Ніколайчуку та Олексію Зайцеву за величезну технічну підтримку нашого дослідження на найскладнішому етапі підготовки цього огляду до друку.

*Ігор В. Загороднюк,
керівник і головний виконавець проекту
(e-mail: zoozag@yahoo.com)*

Хохуля (*Desmana moschata*) в басейні Сіверського Дінця

(за редакцією І. В. Загороднюка)

наукове видання

Здано до друку 18.02.2002. Наклад 500 прим. Формат 60x84/16.
Умовн. друк. аркушів 4,37. Обл.-видавн. аркушів 5,33.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
